

JANEZ OREŠNIK

MOJI SPOMINI NA OBDOBJE, V KATEREM SEM SE UKVARJAL S TVORBENO SLOVNICO (1964–1978)

COBISS: 1.04

Tvorbena slovnica je vstopila v moje strokovno življenje šele leta 1964. Pred tem sem študiral dve leti (1959–1961) v Københavnu in eno leto (1962/63) na Filozofski fakulteti v Zagrebu. V tem času nisem slišal niti besedice o tvorbeni slovnici. Na Danskem je prevladovala Hjeltslevova šola, v Zagrebu pa strukturalizem, predvsem ameriške usmeritve. (Kot sem razumel iz tedanjih pogovorov s prof. Radoslavom Katičičem, je v Zagrebu on, in najbrž samo on, poznal tudi Hjeltslevovo delo.)

Pozno v letu 1964 ali zgodaj v letu 1965 je kratko obiskal Ljubljano, torej Filozofsko fakulteto, ameriški slavist Wayles Browne, po študiju na univerzi Harvard podiplomec na MIT, vendar na enoletnem izpopolnjevanju pri profesorjih Pavlu in Milki Ivić v Novem Sadu. Wayles mi je pravil o Chomskem in o njegovi monografiji Skladenjske zgradbe (Chomsky 1957). Na papirju mi je z zgledom predstavil, kako je takrat delovala tvorbena slovnica. Pritegnilo me je, da je Chomsky posvečal največ pozornosti skladnji (medtem ko so bile prejšnje šole prav skladnjo zanemarjale).

Akademsko leto 1965/66 sem preživel na univerzi v Reykjavíku. Srečal sem vrsto Američanov, ki so kot jaz prišli tja na izpopolnjevanje. Obilo smo se pogovarjali tudi o tvorbeni slovnici. Po tej poglobitvi sem se že počutil tako močnega, da sem leta 1967 v Jeziku in slovstvu objavil kratko Vabilo k preučevanju transformacijske generativne slovnice (Orešnik 1967). To je bilo prvo besedilo o tvorbeni slovnici v slovenščini in na Slovenskem.

Bivanje v tujini sem nadaljeval v študijskem letu 1969/70, in sicer na univerzi Harvard, od koder sem hodil tudi na pol ure oddaljeni MIT, kjer je deloval Chomsky. Pri njegovih predavanjih sem vztrajal vse leto, vendar ne da bi kaj razumel; Chomsky ni imel pouka za študente, temveč je samo za posvečene glasno razmišljal o svojih najnovejših hipotezah, izmed katerih je nekatere pozneje zavrzel, druge pa razvijal naprej. Meni so bila njegova izvajanja pretežka, ker od prej nisem imel potrebne podlage.

Medtem je bila leta 1968 izšla monografija Halleja in Chomskega z naslovom Glasovni ustroj angleščine (Chomsky – Halle 1968). Ta knjiga se je med mojim bivanjem v ZDA obilno obravnavala in razlagala, tako da sem se iz nje in

ob njej dodobra seznanil s tvorbeno fonologijo (ki je takrat zajemala glasoslovje, fonematiko, oblikoglasje in oblikoslovje). Ta vednost mi je pozneje koristila pri preučevanju islandščine.

Na Harvardu sem se seznanil s knjigo Rada Lenčka (Lenček 1966), v kateri je kot dodatek izšel Luntov imenitni fonološki opis slovenske spregatve, kar je prva tvorbeno objava o slovenščini sploh.

Med sedenjem v kar neverjetno bogati knjižnici Harvarda sem napisal študijo o »šibkem« (ali pravilnem) konjunktivu preterita islandskih »krepkih« (ali nepravilnih) glagolov. Zgled: konjunktiv preterita nepravilnega glagola *deyja* 'umreti' se glasi *dæ-i*, pogovorno pa se rabi tudi šibka/pravilna oblika *dæ-ð-i*. Oblike kot slednjo sem bil preučeval že v Reykjavíku, a mi islandski kolegi kar niso verjeli, da se pri njih govori tudi tip *dæði*. Da bi kolege spreobrnil, sem najprej izbrskal vse primerke takih oblik iz zgodovinskih virov jezika in jih obdelal filološko. Na koncu sem »napačnim« oblikam dodal tvorbeno razlago. Študija je izšla leta 1971 na Švedskem (Orešnik 1971) in je bila zaradi zaključnega dela prva slovenska mednarodna objava o tvorbeni slovnici. Študija še dandanes (2016) ni presežena.

Nadaljevanje je povezano z imenom tedaj pomembnega ameriškega tvorbenika Davida Perlmutterja. Med drugim se je v šestdesetih letih posvečal raziskavam naslonk v romanskih jezikih, zlasti naslonskega niza. S svojimi dognanji na tem področju ni bil zadovoljen, zato je sklenil delo nadaljevati s širjenjem gradivske podlage. Pri iskanju primernih jezikov je postal pozoren na slovenščino. Verjetno mu je pri tem svetoval Wayles Browne, ki so ga že takrat prištevali med glavne ameriške strokovnjake za južnoslovanske jezike. Perlmutter je leta 1972 prišel za dva meseca v Ljubljano. Njegov informator pri preučevanju slovenskega naslonskega niza sem bil jaz. Snov se je po hudem naporu pokazala kot pretežavna. Zadrega je izvirala iz združevanja naslonk dveh ali več glagolov pri prvem glagolu stavka ali stavčja. Ni se namreč dalo določiti, kdaj je združevanje dovoljeno in kdaj ne. Na primer, iz *dovolil mu je kupiti ga* in iz *dovolil je kupiti mu ga* se sme narediti (dvoumno) *dovolil mu ga je kupiti*. Nasprotno se *dovolil mi je pomagati mu* ne da skrčiti v *dovolil mi mu je pomagati*. Za pomoč sva zaprosila znano slovenistko Bredo Pogorelec, a tudi ona problema ni zmogla. Stvar še dandanes (2016) ni razvozlana.

Perlmutter se je vdal v usodo in naslonski niz opustil. Lotila sva se (najbrž spet na nasvet Waylesa Browna Perlmutterju) navezovalnega tožilnika (zgled: *Kateri kruh hočete, belega ali črnega?*). Perlmutter ga je angleško imenoval *orphan accusative* 'osiroteli tožilnik'. Tu so bila dejstva jasna in nastala je (predvsem po Perlmutterjevi zaslugi) zajetna študija; objavljena je bila leta 1973 v zborniku v čast Morrisu Halleju (Perlmutter – Orešnik 1973). To je bila prva tvorbeno študija o slovenski skladnji; razpravni jezik je bila angleščina.

Študija je zbudila pozornost; šteje se za zgodnje klasično delo tvorbene slovnice. (Meni je kasneje pomagala, kadar sem iskal stik z ameriški jezikoslovci, ki me od prej osebno niso poznali.) Želel sem, da bi Slavistična revija priobčila

slovenski prevod, a uredništvo je objavo odklonilo. (Nemški prevod: Perlmutter – Orešnik 1974.) V zadnjih letih (po 2000) je navezovalni tožilnik spet predmet raziskav. Gradivsko se ne da veliko dodati, a razlaga pojava se zlagoma nadomešča s sedanjo različico tvorbenega pristopa.

V času tega dogajanja nisem bil več edini tvorbenik v Sloveniji. Leta 1972 je mlada slovenska jezikoslovka Milena Milojević Sheppard na Filozofski fakulteti v Ljubljani končala diplomsko nalogo iz tvorbene slovnice (Milojević Sheppard 1972; mentor Janez Orešnik). Leta 1974 je na Univerzi v Beogradu zaključila magisterij (Milojević Sheppard 1974a, skrajšani natis 1974b). Tema: osebni in povratni zaimki v okviru tvorbene slovnice (mentor Ranko Bugarski).

Po študiji o islandskem konjunktivu preterita sem nadaljeval raziskovanje islandskega jezika, in sicer na fonološkem področju. V duhu tvorbene slovnice sem obravnaval zlasti t. i. ujevski preglas (na primer v Orešnik 1975). Če je v končnici glas *u*, se morebitni *a* v zlogih pred njim spremeni po naslednjem pravilu: naglašeni *a* (vse besede so naglašene na prvem zlogu!) preide v *ö*, nenaglašeni *a* pa v *u*. Na primer, dajalnik množine osnove *safnað*- ‘zbirka, zbiranje’ se končuje na *-um*, zato se ta sklon uresniči kot *söfnuð-um*. Obdelal sem pričakovani potek ujevskega preglasa, samo omenil pa sem izjeme, npr. prehod nenaglašene *a* v *ö* in pojavljanje dveh *ö* v isti besedi. Zadrega s takimi izjemami še dandanes (2016) ni odpravljena.

Okoli 1978 sem tvorbeno slovnico opustil in se podal v vode naravnega jezikoslovja. Razloge za odhod iz tvorbene slovnice sem pojasnil leta 2007 v predavanju na SAZU (predavanje je natisnjeno v Orešnik 2015: 54–64). Z islandščino sem se ukvarjal še kakih deset nadaljnjih let, vendar zvečine s filološkimi vprašanji. Tvorbeno slovnico v neki meri še vedno spremljam, a ne razumem vsega, kar preberem.

Za pomoč se zahvaljujem Mileni Sheppard in Waylesu Brownu.

NAVEDENKE

Chomsky 1957 = Noam Chomsky, *Syntactic structures*, Den Haag: Mouton, 1957.

Chomsky – Halle 1968 = Noam Chomsky – Morris Halle, *The sound pattern of English*, New York: Harper & Row, 1968.

Lenček 1966 = Rado L. Lenček, *The verb pattern of Contemporary Standard Slovene: with an attempt at a generative description of the Slovene verb by Horace G. Lunt*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1966.

Milojević Sheppard 1972 = Milena Milojević Sheppard, *Pronouns and Reflexives*, diplomsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana: [M. Milojević Sheppard], 1972. – Razmnoženo.

Milojević Sheppard 1974a = Milena Milojević Sheppard, *Pronominalization and reflexivization in transformational grammar*, magistrsko delo, Filološka fakulteta v Beogradu, Beograd: [M. Milojević Sheppard], 1974. – Razmnoženo. – Skrajšani natis: Milojević Sheppard 1974b.

Milojević Sheppard 1974b = Milena Milojević Sheppard, *Pronominalization and reflexivization in transformational grammar*, *Živi jezici* (Beograd) 16 (1974), št. 1–4, 91–108.

- Orešnik 1967** = Janez Orešnik, Vabilo k preučevanju transformacijske generativne slovnice, *Jezik in slovnstvo* (Ljubljana) 12 (1967), 83–86.
- Orešnik 1971** = Janez Orešnik, On some weak preterite subjunctives of otherwise strong verbs in Modern Icelandic, *Arkiv för nordisk filologi* (Lund) 86 (1971), 139–178.
- Orešnik 1975** = Janez Orešnik, The Modern Icelandic u-umlaut rule, v: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 2: Proceedings of the Second International Conference of Nordic and General Linguistics, University of Umeå*, ur. Karl Hampus Dahlstedt, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1975, 621–630.
- Orešnik 2015** = Janez Orešnik, *Naravna skladnja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2015 (Dela razreda za filološke in literarne vede 65).
- Perlmutter – Orešnik 1973** = David M. Perlmutter – Janez Orešnik, Language particular rules and explanation in syntax, v: *A Festschrift for Morris Halle*, ur. Stephen A. Anderson – Paul Kiparsky, New York: Holt, Reinhart & Winston, 1973, 419–459.
- Perlmutter – Orešnik 1974** = David M. Perlmutter – Janez Orešnik, Einzelsprachliche Regeln und Erklärung in der Syntax, v: *Syntax und generative Grammatik*, ur. Ferenc Kiefer – David M. Perlmutter, Frankfurt am Main: Athenaion, 1974, 161–230.